İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi Yıl:14 Sayı:27 Bahar 2015 s. 217-240

KAVİMLER ARASI DOLAŞIM VE DÖNÜŞÜMÜN TOPLUMLARIN YENİDEN OLUŞUMUNA ETKİSİ

Hüseyin ARSLAN[*]

ÖZET

Kavim, ırk, ulus, millet kavramları ile anlatılan sosyal topluluklar arası ilişkilerin niteliği pek çok ilim adamının dikkatini çekmiştir. Bu sayılanlar arası etkileşim, dolaşım, karışım, değişim, dönüşüm ve özümleme hala pek çok insanının ilgisini çekmektedir. Pek çok kimse çeşitli ve farklı topluluklar arası ilişkilerin sayılan kavramlar çerçevesinde nasıl ve ne şekilde geliştiğini sorgulamaktadır. Araştırmanın tezi; kavimler arası dolaşım, dönüşüm, karışım, değişim ve özümlemenin etkisi altında toplumların yeni bir yapıya kavuştuğu şeklindedir. Bulgularımız, bunu destekler niteliktedir. Çalışma, nitel araştırma yöntemi ile literatür taraması olarak yapılmıştır. Konuya ilişkin birincil ve ikincil kaynaklar değerlendirilmiştir. Girişte kavim, ırk, ulus, millet kavramları hakkında bilgi verilmiştir. Taramanın nasıl yapıldığı hakkında bilgi verildikten sonra kullanılan yöntem anlatılmıştır. Araştırmanın amacına vurgu yapıldıktan sonra elde edilen bulgular kısmında veriler üzerinde durulmuştur. Her bulgu maddesi sonunda orijinal tespitin ne olduğu gösterilmiştir. Değerlendirme ve Sonuç ile çalışma tamamlanmış olup sonunda kaynakça verilmiştir. Bulgular örneklem olarak almış olup insanlığı oluşturan kavim, ırk, ulus ve milletlerin tarihin belli kesitlerinde ve yeryüzünün belli kesimlerinde birbiri ile etkileşim, dolaşım, karışım, değişim, dönüşüm ve özümleme gibi durumlardan en az birini yaşamış olabileceği düşüncesi bulgular sonucunda pekişmiştir. İlim dünyasına, insan topluluklarına, toplumbilimcilere, siyasetçilere, yasa yapıcılara, sosyal gruplara ve bireylere; topluluklar arası ilişkilerin barışçıl ve insanî yönde oluşturulması noktasında bir katkı olabilmesi için yerel ve evrensel düzlemde bütün insanlığa katkı sağlayacağı ön görüsüyle bu tespitlerin kitlelere yönelik çalışmalarda dikkate alınması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ulus, etkileşim, dolaşım, karışım, dönüşüm

CIRCULATION AND TRANSFORMATION BETWEEN TRIBES AND IT'S INFLUENCE TO RECOMPOSITION OF SOCIETIES

ABSTRACT

Interactions between different social communities such as tribes, races, nations and peoples have attracted attention of many social scientists. Such interactions due to migration, mixing, conversion, transformation and assimilation processes still draw attention of many people. Many question relationships between various multicultural communities within the framework of such concepts. Our thesis is that societies transform with migration, mixing, conversion, transformation and assimilation processes. Our findings support our thesis. This study contains a literature review with qualitative research methods. First and second-hand sources have been evaluated on the subject matter. In the introduction, information on concepts of tribe, race, nation and people are provided. After the method used for the literature review is explained, research methods that have been used is related. The point of reasearch is explained before we have elaborated on our findings. We have provided authentic explanations after each finding. After evaluation and conclusion sections, we have provided a bibliography. Our findings have reaffirmed our beliefs by demonstrating that tribes, races, nations and peoples that have lived at certain time frames and places on earth, have some type of interaction with each other due to migration, mixing, conversion, transformation or assimilation processes. Our suggestion to academia, social communities, human scientists, politicians, policy-makers, social groups and individuals is to use of these findings in cultural studies locally and universally, in order to contribute in conducting of interactions between different communities in a peaceful and humane manner.

Key Words: Nation, Interaction, Migration, Mixing, Transformation

[*]Asst. Prof. İstanbul Commerce University, Vocational School Küçükyalı– İstanbul/ Türkiye.
E-mail:harslan@ticaret.edu.tr

1. GİRİŞ

Üzerinde yaşadığımız coğrafya; soluklandığımız, yeteneklerimizi, enerjilerimizi, birikimlerimizi bilgi ve beceri, başarı ve hayatımızı icrâ ettiğimiz toprak asırlar önce de farklı yöre ve bölgeleriyle çeşitli medeniyetlere beşiklik etmiştir. Bugünkü demografik yapı ve nüfus mozayiğimizi oluşturan insan unsurunu teşkil eden fert ve toplulukların taşıyageldiği gelenek, görenek, adet, kültür, inanç, dil, fizikî uyum ve farklılıkların kiminde hemen hepsi, kiminde bir kısmı geçmiş medeniyetlerin etkilerini, izlerini ve özlerini içermektedir. Ayrıca geliştirdikleri, hayata geçirdikleri, ıslah ve tanzim ettikleri modern çağdaki yaşam modelleri şöyle ya da böyle bu geçmiş medeniyetlerin izlerini, özlerini ve karakterlerini taşımaktadır.

Mezopotamya, Mısır, Urartu, Asur, Hitit, Grek, Arami, Nabati, Sasani, Roma, Bizans, Ortaçağ İslam Medeniyeti, Yeniçağ Osmanlı Medeniyeti ve devamı ile Modern Avrupa Medeniyeti, işte bütün bu medeniyetlerden her biri az veya çok, halen bölgesel ve yerel de olsa insanın; tanrı, evren, kozmos, dünya, insan, devlet, zaman, bilim ve teknoloji ile olan ilişki ve ilgisine etki etmeye devam etmektedir.

Osmanlı Medeniyeti biyolojik, siyasal ve idari açıdan var olmamakla birlikte, fizikî, kültürel, sosyal, tarihî ve ilmî alanlarda, coğrafi, demografi, nüfus bünyesi, zihniyet, inanç, adet, gelenek ve görenek bakımından yayıldığı bütün coğrafi alanlarda insan unsurunun kültür ve zihniyet dünyasında egemenliğini sürdürmektedir. İnsan ve toplumların yaşam modellerini, zihniyet dünyalarını ve ufuklarını etkilmektedir.

Yukarıda anılan medeniyetleri oluşturan insan topluluklarınının birbiri ile ilişkisi, etkisi, etkileşimi, dikkat çekicidir. Bu çalışmada geçmişten günümüze birçok yönü ile farklılaşan bu topluluklar arası etkileşim, dolaşım, değişim, dönüşüm ve yeniden biçim alma süreçleri incelenerek bunlara ilişkin sorulara cevaplar aranacaktır.

Bu çalışma ile belirtilen çerçevede, ilgilenenlere, ufuk açıcı, değerlendirme ve yorumlamaya etki sağlayıcı bir katkı sağlamayı arzulamaktayız. Bundan önce bu konuyu yakından ilgilendiren "kavim","ulus","ırk"," ve "millet" kavramları ile ilgili bilgi vermek yararlı olacaktır.

Kavim sözcüğü Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Çoğulu "akvâm" şeklinde gelir. Beşerî cemaat, aralarında bir ilişki olup bir heyet oluşturan insanlar, küçük ümmet veya bir büyük ümmetin şubesi: Kürt kavmi, Çerkes kavmi, Türkmen kavmi gibi. Akvam-ı Arab; Ad kavmi, Semud kavmi. Kavim ve kabile. Güney Afrika vahşi akvamı. Bir peygamberin gönderildiği topluluk. Nuh kavmi, Lut kavmi gibi (Sami,2004:1113).

"al-Mu'cam al-'Arabî al-Asâsî"de (Ahmad al-Ayid ve diğerleri, 1991:1016) "kavim" kavramı; "Dil, kültür veya ortak paydalardan birinin, birbirine bağladığı topluluk. Tek bir atadan gelen akrabalar." Ve "Vatan dil ve tarih birliğinden kaynaklanan duygusal ve sosyal bir bağ ve ilişki." olarak açıklanır

Bir diğer sosyolojik kavram olan "ulus"un İngilizcesi "tribe"dır. Türkçede, millet kavramının eş anlamlısı olarak sıkça kullanılan ulus kavramı, aslında milletin karşılığı değildir. Erkal'ın belirttiğine göre, kavramın aslı "uluş"dur. Moğalcadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Herhangi bir insan topluluğu değil; arazi, bölge, kasaba, köy, memleket anlamına gelmektedir. Bu kavram on ikinci asrın ikinci çeyreğinden itibaren Moğol hâkimiyeti devrinde görülmüştür. Batıdaki feodalitenin malikâne rejimine benzer bir yapılaşmayı ifade eder. Moğol idarî yapısında kabileler birliğine ad olarak verilmiştir. Moğolca aşiret ve kabile anlamına gelir. Türkçeye yerleşmiş hali ile ulus; boy veya urugların birleşmesinden meydana gelir. Oğuz, Uygur, Kırgız, Kazak, Kıpçak, Peçenek, Ağaçeri, Kanglı, Yağma, Çiğil ve benzeri ulusların hepsi Türk milletini meydana getirir (Erkal ve diğerleri, 1997:303-304). Bugün millet ve ulus eş anlamlı kullanılmakla birlikte aslında bu kullanım sadece kavram karışıklığından kaynaklanmaktadır.

Diğer bir kavram ise "ırk" kavramıdır. Öncelikle Türkçede kullanılan ırk sözcüğü Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Çoğulu 'Uruk. Kök, asıl, bih, damar, rek, nesil, sülale, zürriyet, nesep, cins, nevi, şube, hissiyat, havass anlamlarına gelmektedir (Sami,2004:934).

Kimi zaman ırk sözcüğü ile aynı anlamda kullanılan millet kelimesi de Arapçadan Türkçeye geçmiştir. Sami, (2004:1300) "Kamus-ı Türkî"de şu anlamları verir: Millet: Arapça bir kelime olup çoğulu milel'dir. Din, mezhep. Millet-i İbrahim. Din ve millet ikisi birdir. Bir din ve mezhepte bulunan cemaat. Millet-i İslâm. Milel-i muhtelife rüesâsı/ Muhtelif milletlerin reisleri. Lisanımızda bu kelime sehven ümmet ve ümmet kelimesi millet yerine kullanılıyor. Mesela milel-i İslâmiyye ve Türk Milleti. Aksine ümmet-i İslamiyye diyenler vardır. Hâlbuki doğrusu millet-i İslâmiyye, Ümem-i İslâmiyye ve Türk Ümmeti demektir. Zira millet-i İslâmiyye bir, ümem-i İslâmiyye yani İslam dinine tabi kavimler ise çoktur. Düzelterek kullanılması elzemdir. Sami, burada, ümmet ve millet kavramları arasındaki kapsayıcılık farkına dikkat çekmektedir. Milleti daha kuşatıcı ve kapsayıcı anlamda kullanmaktadır. Ümmet kavramını Erkal'ın Türk Milleti tanımında belirttiği anlamda kullanır. Pratik kullanımda ümmet; bir dine mensup olan bütün milletleri, ırkları, ulusları ve kavimleri kapsar şekilde kullanılmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatur taraması niteliğindeki bu araştırmada, tarih, sosyal, ekonomik ve siyasal tarih, sosyoloji ve nüfus hareketlerini işleyen kaynaklardan yararlanılarak konu ele alındı. Bunlar birincil ve bunlara dayalı telif edilmiş ikincil nitelikteki eserlerdir.

Yararlandığımız birincil kaynaklar; Aksarayî'nin Müsâmeret ü'l-Ahbâr'ı, Eflakî'nin Menâkib ü'l-Arifin'i, İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt'i, İbn-i Bibi'nin el-Evâmir ü'l-Ala'iye fi'l-Umur i'l Ala'iye (Selçukname)'si, İbn Haldun'un Mukaddimesi, İbn Battuta Tancî'nin Seyahatnamesi, Gerlach'ın ve Niebuhr'un seyahatnamesi, Samî'nin Kamus-ı Türkîsi gibi kaynaklardır.

İkincil kaynaklar ise; Akdağ'ın eserleri, Barkan'ın çalışmaları, Braudel'in eserleri, Sümer'in yazıları, Gibbons, Göğünç, Gökalp, Köprülü, Köymen, Lowry ve Mc. Carthy'nin çalışmalarıdır.

Yukarıda belirtilen kaynaklar, dil olarak Arapça, Farsça, Osmanlı Türkçesi, Modern Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılmış kitap ve makalelerdir. Bütün bunlardan bir makalede olabilecek kadarı ile yararlanmaya çalıştık.

Zikrettiğimiz kaynakların bir kısmı doğrudan nüfus hareketlerini ele alırken kimi de dolaylı olarak ifade ettiğimez çerçevede konuyu ele almıştır. Bir kaçı ise günün ve asrın gelişmelerini ele almış kayıt ve değerlendirmelerden ibarettir.

3. AMAÇ

Kavimler, uluslar ve milletler arası anlaşmazlıklar, çekişmeler ve bir diğerini yadsıma gibi durumlar bütün bir insanlık zemininde problem olarak durmaktadır. Bu durumun insan nesli için barış esaslı ve sağlıklı gelişmelere imkân vermediği açıkça gözlenmektedir. Nüfus hareketlerinin insanlar ve toplumlar arası çatışma ve çekişme yerine dayanışma ve kaynaşmaya imkân sağladığının farkına vardığımda bunu ilişkin kanıt niteliğindeki verileri ortaya çıkarmanın ve bu araştırmanın gerekliliği doğdu.

İşte çevremizde sıklıkla karşılaşabildiğimiz farklı insan toplulukları, ırk, kavim, ulus ve benzeri nitelemeler altında bir arada yaşayan insanlar arasındaki ilişki, ilinti, birbirinden etkileşim, değişim, dönüşüm, sirkulasyon ve yeni bir forma girme anlamında reformasyon adına gelişmeleri tespit etmek, değerlendirmek, sosyal topluluklar arası yaklaştırıcı, yakınlaştırıcı ve barıştırıcı noktaları bulmak amacı ile bu araştırma gerçekleştirildi. İnsan toplulukları arasında çekişme, çatışma ve bunların yersizliğini tespit ederek uzlaşı zemini oluşturmada nüfus hareketleri kapsamında sayılan gelişmeler değerlendirildi.

Bu çalışmada, kavim, ırk, ulus, millet diye nitelenen insan topluluklarının birbiri ile etkileşimine, aralarındaki değişim ve dönüşüme, karışım, dolaşım ve birleşime, niçin birlikte yaşamayı tercih ettiklerine, bu sayılan hareketliliğe yönlendiren etkenlerin nelel olduğuna ilişkin sorulara cevaplar arandı.

4. YÖNTEM

Bu çalışmada, kavimler arası dolaşım, değişim, karışım, dönüşüm, özümleme ve benzeri nüfus hareketleri ile ilgili gelişmeler; kaynakçada belirtilen tarihi, sosyal ve iktisat tarihi ile ilgili kaynaklardan edinilen bulgulardan yola çıkarak konu ile ilgili örnek vakalar ve yer değiştirmelere dayalı nüfus hareketleri olarak zikredildi. Malzemenin çokluğu ve problemin çok yönlü bir boyuta sahip olmasından dolayı, ilgi alanı belirtilen temalarla ve kaynaklarla sınırlandırıldı.

Çalışmada; girişte, kavim, ırk, ulus, millet kavramları ile ilgili birgi verildi. Amaç ve yöntemden sonra bulgular kısmında; dolaşım, etkileşim, değişim, karışım, dönüşüm, özümleme ve benzeri konu ile ilgili kavramlar örnek vaka tespitleri ve yorumları ile ele alındı. Her bulgu verisinin sonunda kaynak yazarın tepsitlerine özeltle yer verildi. Sonda değerlendirme ve sonuç ile ilgili elde edilen ve vardığımız sonuçları belirtildi. Kaynakçada ise verilen kapsamda nüfus hareketlerine ilişkin yararlanılan çalışmaların listesi eklendi.

5. BULGULAR

5.1. Irkların Menşe Problemi ve üç Kafatasının Yapısal İlişkisi

İnsan neslinin kökeni sorunu bir başka ifade ile hangi insan topluluğunun hangisinden türediği meselesi zihinleri meşgul edegelmiştir. Doğal bir gelişme olan bir ırktan gelme vakası insan nesli arasında zaman içerisinde ayrışma ve kapışmaya araç kılınmıştır. Bu mücadelenin etkisi ile ırkçılık doğmuştur. Kendi soyunu, ırkını önceleme, önemseme, diğerlerinden üstün tutma şeklinde ortaya çıkan ırkçılık anlayışı sonucunda insanların kafatasına göre tasnif edilmesi bilim adamlarını meşgul eder hale gelmiştir. Diğer taraftan Fransız inkılabının etkisiyle yeryüzüne yayılan ulusçuluk-milliyetçilik akımı,19.yüzyılda çok uluslu, çok milletli devletleri ırk, din, cins, kavim… esasına göre mikronize edip ayrıştırarak batılı sömürgeci devletlerin emellerine hizmet eder bir nitelik kazandığı değerlendirmeleri dikkat çekicidir (Bilgeseven, 1990:62-63).

Kafatasına dayalı tasnif çerçevesinde yapılan araştırmalara göre ırkçılığın ikili kökeninden söz etmek mümkündür. Bu yaklaşıma göre iki temel ırk sözkonusudur. Bunlar brakisefalle ve dolikosefal kafatası yapısına sahip ırklardır. Bir üçüncü tasnif ise belirtilen iki kafatası arasında bulunan bir başka ifade ile bu ikisinin bazı özelliklerini taşıyan mezatisefal kafatasıdır. Bu kafatası şekline bağlı üç ırk yaklaşımı ile ilgili araştırmacıların değerlendirmeleri ve yapılan çalışmalara ilişkin aşağıdaki bilgiler aydınlatıcı niteliktedir: "Dünyanın dört bir yanından kafatasları toplandı ve bunları barındıran "müze"ler kuruldu. Artık "kafatası"dönemine girilmişti ve "Ethnica Crania" incelemeleri, antropoloji çalışmalarına egemen oldu." (Timur,1986:1,124)

Bu anlamda Amerikalı antropolog S.G. Morton'un, 1839'da yayınladığı Crania Amerikana'sı insanları beş ırka ayırmaktadır. Her ırkı, alt bölümler şeklinde incelemektedir. Blumenbach'dan farklı olarak Morton, Türkleri Moğol ırkının bir dalı olarak ele alır. Türklerin epeyce eski tarihlerde "Çerkez, Gürcü, Rum ve Araplarla karışarak fiziki özelliklerini değiştirdiklerini ve güzel bir halk olduklarını" yazar. Bu araştırmalardan biri olan iki İngiliz antropoloğunun 1865'de yayınladıkları Crania Britanica'da, Britanya adalarının en eski halklarına ulaşmak amaçlanıyor. Yazar, brakisefal kafalı olduğuna inandığı bu halkın, İskandinav etnologlarına dayanarak "Turan" kökenli olduğunu ileri sürüyor. (Timur,1986:1,124). Bu durumda, Çanakkale savaşlarındaTuran kökenli bir ırk olduğu ileri sürülen İngilizler ile Türkler karşı karşıya gelmişti.

Britanya adası yerleşiklerinin kökeninin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da halen varlığını sürdürmekte olan, kimi yerlerde Kürt, kimi yerlerde Türk olarak ortaya çıkan Beritan aşiretine dayandığı ileri sürülmüştür. Bu aşiretten bir topluluğun bu adaya ayak basması ve yerleşmesi neticesinde Britanya veya Beritanya ismini aldığı ifade edilir. Bu iddia, yukarıda belirtilen etnologların tezini destekler mahiyettedir. Aynı konuyu destekler nitelikte bir başka anlatım ise Kürt mitolojisinde anlatılan ortak menşe hikâyesidir. Bu hikâyeye göre bir Kürt hükümdarı ölüm döşeğinde iken geniş ülkesini beş şehzadesi arasında taksim eder. Bunlar; Tur, İr, Ermen,Yun ve Kürd'dür. Her biri kendisine ayrılan ülkeye bağlıları ile birlikte yerleşir. Turân, İrân, Ermeniyân, Yunân ve Kürdân gibi ırkî ve coğrafi ayrımların bundan sonra başladığı anlatılır. Tur-ân,İr-ân,Yun-ân,Ermen-yân gibi çoğul ekleriyle bu isimlerin doğduğu belirtilir.

Macar asıllı Fransız bir ilim adamı olan Charles Eugene Ujfalvy (1842-1904) da ilk göçler ve ilk uygarlıklar ile ilgilenmişti. Ujfalvy, asıl önceliği kafatası özelliklerine vermekle beraber, karşılaşmalı dil çalışmalarından da esinlenerek yeni bir görüş ortaya atmıştı. Orta asya seyahatleri ile toplanan kafatasları üzerinde incelemeleri sonucu şunları söylüyordu: Dünyada ilk göçler, Orta asyalı ırklar ve "özellikle onların Moğol ve Turan kolları tarafından başlatıldı. Bunlar Germen, hatta Keltlerden önce Avrupa'ya yerleşerek Avrupa'nın ilk halkını oluşturdular. Çağdaş filologlara dayanarak eski Mezopotamya dilleri ile Turan dilleri arasındaki benzerliklere dikkati çeken Ujfalvy, "aryan"ların beşiğini bulmaya çalıştı (Timur,1986:1,125).

Gobineau, aryanların ilk beşiği olarak Orta Asya'yı Hazar Denizi ile altay dağları arasındaki bölgeyi ve "Turan"ı gösteriyor"; Turan denilen ülkede, en eskiçağlarda, sanılanın aksine sadece sarı ırktan değil, aryan halklar da oturuyordu. Gobineau, Türkleri sarı ırktan sayıyor ve onlarla ilgili farklı düzeyde fikirler geliştiriyor. Gobineau'ya göre dört yüzyıl içinde Osmanlı Türkleri devşirme usulü ve köle ticareti yoluyla son derece karışmış ve beyaz ırka özgü bir görünüm kazanmıştı (Timur,1986:1,129-130,2,221).

Yukarıda ifade edilen bulguların tespitlerine göre; insan ırkları, üç farklı kafatasına göre tasnif edilebilir. Nüfus hareketleri çerçevesinde Türklerin; Çerkez, Gürcü, Rum ve Araplarla karıştığı, Britanyalıların Turanî bir ırk olduğu dile getirilir. Yine ırkların aynı kökten geldiği ve karışım sonucu özgün görünümler kazandığı çıkarılabilir.

5.2.Dolaşım ve Dönüşüm

Gelecek; cemiyetler için, fertler için olandan daha büyük bir değere sahiptir. İnsanoğlu diğer canlılar gibi ölümcül olmakla birlikte ebediyete uzanan yolda umutlar beslemekte, hayaller kurmakta, uzun emel ve arzular taşımaktadır. Söz konusu olan cemiyet, devlet denilen kurumlar manzumesi ve insan topluluklarının canlı mekanizması olunca iş daha bir önem kazanır. Bu canlı mekanizmanın insanoğlunun hizmetinde faal bir süreç üzere olması durumunda fert ve cemiyet için

maslahat ve fayda söz konusu olur. İşte, bu biyolojik ve aktif organizma bütünü varlığın, mevcudiyetini ikame edebilmesi daimî ve arızî hastalıklardan korunması ile mümkün olur. Aksi durumda bir beşer organizması gibi o da örneklerinde olduğu gibi fenâ bulma hastalığına kapılır. İbn Haldun'un devlet ve cemiyetleri insan organizmasına benzetmesi herhalde yerinde bir sosyolojik ve yönetimsel teşbihtir. Ölümlü dünyada, insanlar gibi cemiyetlerin de sonunun geleceği tezi kendini pratize ederek ve tekrarlayarak ifade etmiştir. Kaçınılmaz olan bu son'lar bir gün hayatın sonu ile neticelenebilir. Ancak şimdiye kadar olagelenler kimileri için gerçekten son olurken kimileri için ise yeni bir başlangıç olma niteliğinde olagelmiştir. Bu ifade her hal ve şartta veya her yeni- eski, her başlangıç-bitiş arasında geçerliliğini koruyamayabilir. Ama bir nebze de olsa gerçeği ifade eder (İbn Haldun,1989:c.1;431,444,c.2;86-116).

Sosyal siyaset, sosyoloji ve demografik seyir tarihinde kavimler arası ve sosyal gruplar arası geçiş, değişim, başkalaşım, özümseme, erime gibi sosyal vak'alar alabildiğine sık görülen olaylardır. Bu genellemeyi yaparken durum tespiti anlamında örnekler vermekle yetineceğiz. Bilim adamlarının konu ile ilgili tesbitlerine değinmekle iktifa edeceğiz. Aykırı vak'aların mevcut olmadığı ama insanlık tarihinin, sosyal grup ve kavimlerin, ulus, ırk ve milletlerin öznel tarihinin her şeye rağmen kesintiye uğramaksızın devam ettiğini söylemek de mümkündür. Bir sosyal grup veya kavimden bir kısmı bir diğeri ile karışınca, bir arada yaşayınca, komşu olunca, elbette bütünü bu hal içinde bulunmamaktadır. Ya coğrafya bakımından ya da dünyaya bakış açılarının farklılığı nedeni ile birbirinden uzak ve kopuk olan, aynı zamanda büyük sosyal kütleler halinde bir arada yaşayan insan toplulukları arasında böyle bir vak'anın gerçekleşmesi güç görünmektedir. Ama birçok yönden sosyal gruplar ve kavimlere ait cemaat, aşiret, yurt, oba, aile ve fertleri arasında kültürel, zihinsel, ekonomik, sosyal ve daha pek çok noktadan bir veya bir kaçından yana ortak paydaları söz konusu ise yani ilişkiler ağı örülmüş ise olumlu- olumsuz bu ilişkiler ağı herhangi bir şekilde dönüşüm, değişim, başkalaşım, özümleme, erime ve eritme veya yabancılaşma vak'aları tercihli ya da gönüllü veya cebir ve baskı altında gerçekleşmektedir.

Bu kapsamda a,b,c ve d veya daha fazla sosyal topluluk, ırk, ulus, kavim ve millet arasında sözkonusu olaylar cereyan etmektedir. Tabii bu hadiselerin cereyanı zaman dilimlerine yayılarak tarih yüzüne yansımaktadır. Doğrusu bu hadiselerin ani ve hemen vukubulması düşünülse de mümkün görünmemektedir. Yavaş ve tedrici bir seyir halinde, kimi zaman zikzaklar çizerek, kimi zaman belli bir gelişme trendi izleyerek nihai noktasına varmaktadır. Böylece tarihi seyir içinde yavaş ve kendini bazan hissettirmeksizin gelişen bu olaylar, genellikle sonraki nesiller arasında maziye ait öykülerle, menşe ve orijin mitleri ile hayatını sürdürmektedir. Şüphesiz, böyle bir folklorik çalışma yapılması halinde bu görüşü pekiştirecek sayısız olaylar ile karşılaşmak mümkündür. Braudel ve Aymard da bu görüşü desteklemektedir. Buna göre; İtalyadan ilk göç dalgası, 19. yüzyılın hemen başlarında, özellikle Akdeniz ülkelerine, Mısır'a, Tunus'a, özellikle de Osmanlı imparatorluğuna yönelikti. İtalyanlar Cenevizliler'in ve Venediklilerin mirasçısı olarak İstanbul'un "Frenk" mahallesi Pera'ya ve Galataya tüccar, dukkan sahibi, mimar, doktor,

mühendis ve demiryolu işçisi olarak yerleşmişlerdi. Bu, bir "teknisyenler" göçüydü. Bir diğer ifada ile nitelikli beyaz ve mavi yakalı işgücü göçüydü. Fakat İtalyan Birliği'nin kurulması, yarımadanın toplumsal düzenini ve ekonomisini alt üst etti (Braudel ve diğerleri,1991:91-95, Braudel,1989 bakınız).

Bu kaynağımızın anlatımından; dolaşımın etki alanının boyutlarının ne denli büyük bir coğrafi ve beşeri kütleleri kapsağı anlaşılıyor. Bu göç dalgası sonucu Kuzey Afrika ve Osmanlı coğrafyasında İtalyanlar Anadolu ve Türkler arasında bir karışımdan söz etmek mümkündür. Yine Braudel ve Aymard'a göre değişim ve dönüşüm devam ediyor.

5.3.Akdeniz Coğrafyası'nda Özümleme Niteliğinde Dolaşım ve Dönüşüm

Akdeniz havzasına yerleşimin nasıl gerçekleştiğini şöyle açıklamaktadır: "Bugün Akdeniz çevresinde yaşayan halkların çoğu dışarıdan gelmiştir. Ve bu gelişler oldukça yakın tarihlerde olmuştur. Öyle ki milattan önce iki bin yıllarından başlayarak Ortaçağ'a kadar bu halkların Akdeniz yöresine geliş tarihlerini görece bir kesinlikle söylemek mümkündür. Bu çerçevede göçebe topluluklar, vardıkları topraklar verimsiz ve dağlık da olsa, burada topraklarına bağlı yerleşik topluluklar haline geldiler. Kendilerinden önce o topraklara gelmiş olanları egemenlikleri altına aldılar, nüfus olarak onları geçtiler, onları özümlediler ya da topraklarından kovdular. Böylece Grekler, Akdeniz havzasının ilk sakinleri olarak kabul ettkileri Pelasgoslar'a, Lelegler'e veya Karlar'a; Araplar da Mağripli Berberiler'e aynı şeyi yaptılar."(Braudel ve diğerleri,1991:101-103)

Yazar, bu göçmenlerin üretim biçimlerini ve hayat tarzlarını değerlendirmeyi şöyle sürdürür: "Hayvan yetiştiricisi olan bu topluluklar, yük taşıma ya da savaş aracı olarak kullandıkları hayvanları buralara getirip bu iklime uyum göstermelerini sağladılar. Grekler atı, Araplar hecin devesini, Türkler deveyi getirdiler. Geldikleri yerde tarım tekniklerini de öğrendiler. Bunu genellikle bu ürünleri daha iyi dağıtabilmek için yaptılar." (Braudel ve diğerleri, 1991:101-103)

Yine bu toplulukların kuvvet kullanarak, diplomasi yoluyla ya da kurnazlığa başvurarak kendilerinin saydıkları ve sahipleri olarak kaldıkları kıyı topraklarda kök saldıklarını ifade eder. Buralarda kentler, devletler kurduklarını, belirtir. Başlangıçtaki kara insanına özgü deniz korkularını zamanla yenerek denizci halklar haline geldiklerini ve kendilerini maceranın çekciliğine kaptırmaktan alıkoyamadıklarını vurgulayarak şöyle der: "Keşifler yaptılar, koloniler kurdular, denizi tekrar tekrar fethettiler. Akdeniz tarihi, havzaya yeni gelen bu halkların yol açtığı art arda gelen genişleme hareketlerine sahne oldu: Grekler, Fenikeliler, Romalılar, Araplar, Hristiyanlar, Osmanlılar." (Braudel ve diğerleri,1991:101-103)

Bu toplulukların yerleşmeleri ile ilgili tarih içerisindeki yürüyüşün boyutlarını (Braudel ve diğerleri,1991:101-103) tespit ederek; "Aşama aşama kurdukları bu birlik Roma İmparatorluğu ile zafere ulaştı; sonra, uygarlık, din, halk ve dil sınırlarını sağlamlaştırdı. Bu öğeler öte yandan bu dünyanın parçalanmasına,

farklılaşmasına da yol açtı. Gelip geçen her egemenlik kendi izini bırakırken, önceki egemenliklerin izlerini ne örtebildi, ne de silebildi",der. Devamla derinlemesine alınan her kesit bu müstesna tarih katmanlarını ortaya çıkarmakta ve çeşitli bölgelerde görülen sürekliliği oluşturan ayırıcı nitelikleri gözler önüne sermektedir."diye tespitte bulunur. Bugün Anadolu'da, İstanbul'da, Bursa'da, Diyarbakır'da ve daha pek çok yerde, gözlemlediğimiz hemen her coğrafya Braudel'i haklı çıkarmaktadır.

İşte Akdenizin; insan ve toplum planında bugünkü görünümünü üç bin yıllık bir tarihi süreye yayılan ve üç büyük bölüme ayrılan göçler dizisinin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Braudel'e göre; "bunlardan birincisi ve en uzun süreni, aynı zamanda en kitlesel olanı Hint- Avrupalılar'ın gelişidir; bu göç dalgası ile gelenler milattan önce iki bin yılından, Barbar istilasının sonuna kadar yarımadalarda ve kuzey kıyılarda yerleştiler. Söz konusu göç dalgası iki aşamalı oldu. Önce ikinci binyıldan başlayarak Hititler, Grekler, İtalikler, Keltler geldiler. Sonra, Roma İmparatorluğu'nun yeni gelenleri içine alma konusundaki başarısızlığının ardından imparatorluğun zenginliğinin ve uygarlığının büyüsüne kapılan farklı etnik kökene sahip çok sayıda savaşçı topluluk geldi." (Braudel ve diğerleri,1991:101-103) Bu yeni gelenlerin kimlerden oluştuğunu ve etkilerinin ne ve nasıl olduğunu şöyle açıklar: "Bunlardan Franklar'ın, Lombardlar'ın ve Slavlar'ın geldikleri yerdeki halkların yaşamları ve dilleri üzerindeki etkileri kalıcı nitelikte oldu. Ama bu etki, şiddet kullanımı ve uzun süren gerileme dönemlerine yol açan yıkımlar sonucunda gerçekleşti." (Braudel ve diğerleri,1991:101-103) Bu iki aşamalı ilk göç dalgası ile Hitit, Grek, İtalik, Kelt, Frank, Lombard ve Slavların göçleri gerçekleşir.

Bu dönemdeki göç dalgalarını açıklamaya devam ederek şöyle der: "İkinci bir Grek istila dalgası gerçekleşir. Milattan önce ikinci yüzyılda Mykenai ve Argos'taki Akhaia krallıklarının yıkılmasından sonraki dönemle karşılaştırılabilecek bir ortaçağ döneminin başlatıcısı oldular." (Braudel ve diğerleri,1991:101-103) Bu kavimlerin akıbetinin ne olduğunu şöyle açıklar: "Bu kavimlerden bazılarının, Anadolu Hititleri'nden Güney İtalya Normanları'na kadar olan toplulukların, başlangıçta küçük askeri gruplar oldukları, daha sonra yaptıkları fetihlerle aristokrat yönetici sınıflar haline geldikleri anlaşılıyor. İktidarlarının geçiciliği de buradan kaynaklanıyor." (Braudel ve diğerleri,1991:101-103) İbn Haldun da (1989:1-411,444) bu konuyla ilgili olarak bu tür küçük savaşçı toplulukların geniş kitlelere ve yönetici insan gücüne dayanmaması durumunda elde ettikleri başarıları sürdüremeyeceklerini dile getirir. Devamla bu grupların belli başlılarının, kendilerinden önce gelenleri olduğu gibi, sonra gelenleri de özümleyebilecek yeteneği gösterdiklerini belirtir. Bunun bir kanıtı olarak yedinci yüzyıl ile sekizinci yüzyıl arasında Yunanistan yarımadasını işgal eden Slavların Helenleştirilmeleri olduğunu ifade ederek bir özümleme örneği verir. Ayrıca farklı bir uygulama örneği ile bunların Akdeniz'in güney kıyılarına yüzeysel olarak yerleştirilmiş olduklarını ileri sürer. Bu kıyılarda ticaret yapmalarına izin verildiğini vurgulayarak buna benzer nitelikte Nil deltasındaki nehir kollarının biri üzerinde kurulmuş olan Naukratis'te Grekler'in yaptığı gibi imparatorluk içinde politik bakımdan egemenlik altında tutulup imparatorluğun bir parçası kabul edildiklerini ifade eder. Büyük

İskender'in veya Roma İmparatorluğunun yaptığı gibi bunlara kendi yöneticilerini atıyordu. Bu yerleştirilenler İskenderiye gibi eski askerlerden oluşan koloniler ve merkezler kurulabiliyorlar ama hep azınlık halinde yaşıyorlar." (Braudel ve diğerleri,1991:101-103). Doğal olarak her azınlığın başına gelen bunların da başına geliyor. Zaman bunları da eritiyor ve çoğunluğa katıyor. Yani özümleme egemen hale geliyor.

Bu konuyla ilgili iki göç hareketine daha değinmek insanlığın tarihiî macerasının anlaşılması bakımından aydınlatıcı olacaktır. "Bunlar sayıca daha az olan iki büyük göçebe topluluğudur. Bugünkü ifade ile Ortadoğu, Mezopotamya, Afrika, Önasya, Asya ve Avrupa kıtalarını etkisi altına alan bir göç hareketidir. Bu mobilizasyonun başını Araplar ve Türkler çekmektedir. Birinciler, yani Araplar yedinci yüzyıldan başlayarak Ortadoğu'nun tropikal çöllerinden kopup gelmişlerdi; Bizans'ın zayıflamış direncini kırarak iki yüzyıl içinde Bağdat'tan Cebelitarık'a kadar yepyeni olan inançlarını ve dillerini oradaki halklara benimsettiler, hatta daha da kuzeye taşarak İspanya'yı ve Sicilya'yı fethettiler, İtalya ve Fransa kıyılarına ulaştılar." (Braudel ve diğerleri,1991:101-103) Bu yeniler, bu coğrafyaları fethetmekle yetinmediler. Bu yeni yerlerde Endülüs İslam Medeniyetini kurdular. Bu medeniyet 711 yılından 1492 yılına kadar varlığını sürdürdü.

Mezopotamyadan Ortaasya'ya göçtükleri de ileri sürülen ikinci grup ile ilgili şu tespitte bulunur: "Ortaasya'nın soğuk steplerinden gelen Türkler ise, onbirinci yüzyıldan başlayarak Anadolu'ya yerleşti. Üç yüzyıl sonra Osmanlı Devleti, henüz Konstantinopolis'i ele geçirmeden önce Balkanlar'da köklü bir biçimde yerleşmeyi başardı. Daha sonra Cezayir'e kadar bütün İslam Akdenizi'ni egemenliği altına aldı (Braudel ve diğerleri,1991:101-103).

Son devir Osmanlı yazar ve aydınlarından Celal Nurî (1919:13) Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslamlaşması üzerine Edebiyat-ı Cedide Mecmuası'nda "Garb Türkleri" adlı yazısında konu ile ilgili tespitlerini ve değerlendirmelerini yayınlar: Ona göre Garp Türkü, İzmirli, İstanbullu, çevresinin ve ortamının bir oğlu ve kendisinden öncekilerin yerine geçenidir. Türk Anadolu ortamının mahsulüdür. Orta Asya bozkırlarını bırakıp da bin sene evvel bu iklime göçen Türkler ancak bir nüve idiler. Finlandıyalılar nasıl Turanı terk edip Seum yarım adasına, Macarlar Translatyan ovalarına göç etmişlerse bizim atalarımız da yaklaşık aynı devirlerde tıpkı onlar gibi alemin bu bölgelerinde birleşmişlerdir. Nuri devamla şöyle der: "Bizans zamanından beri Sekpenya diye bilinen memleketlerden buraya ferdi veya kitlesel bir şekilde Türkler gelirdi. Her milletin, temsilcilerinden oluşan Doğu Romalılar türlü türlü hastalıklar sonucunda eksilmiş ve sönüp gitmişlerdi. Sürgit savaşlar, Arap hücumları, Bulgar ve Slavların galibiyetleri, Panokla denilen bir tür İspanyol hastalığı, açlık, Türk istilaları, dördüncü ve ondan daha evvelki Haçlı seferleri, daha Osman Gazi dünyaya gelmeden doğunun meskûnlarını şekil ve milliyet, mezhep ve din itibariyle değiştirmiş idi. Mevcut yerleşiklerin çoğunluğu Turani malzemeye karıştı. Buna birçok Slav ve Frank da eklendi. Bundan bir karışım meydana geldi. Rum Ortodaks Anadolu, Türk ve Müslümanlaştı."(Nuri, 1919:13).Yazar, bu gelişmeleri kanıt göstererek şu yargıyı paylaşır: "Eğer öyle

olmasaydı hiç deryadan haberi olmayan Turanlı, Altaylı nasıl olur da Adriyatik denizinde Venedik'in en meşhur amiralleriyle karşılaşabilirdi." (Nuri, 1919:13).

Nuri'ye (1919:13) göre yeni bir milletin oluşması işte bu yöntemle gerçekleşebiliyor. "Anadolu'nun mukadderatı hep böyle gidiyor. Osmanlılardan evvel Romalılar Milleti de böyle oluşmuştu. Esas Romalı idi. Roma Devleti'nin ikiye bölünmesi üzerine burası bir Latin merkezi olmuş idi. Yunanlı'lık devede kulak idi. Ortodoks kilisesi, Yunan unsuru etrafında bir nüve teşkil etti. Buna birçok Sekis, Barba, Slav, hatta Sami, İbrani, Arap ve Ermeni unsurları karıştı. Kilise pek yüksek ve parlak Yunan lisanını muhafaza etti. Bizans kendisini Yunan irfanına halef bildi." Bilim tarihi ile ilgili şu gerçeğe vurgu yaparak şöyle der; gerçekte bağnazlık çağlarında bu irfandan istifade edilmediyse de itiraf etmeliyiz ki Konstantiniyye, bütün Yunan kütüphanesini on bir asır güzel bir şekilde muhafaza ederek Rönesans devrinde İtalyaya ve Avrupaya devir ve nakil etti. İşte Rum saltanatı da Rum Türklerinin hükümet ve milleti de buraya her tarafdan gelen unsurlardan oluşmuştu (Nuri, 1919:13-14).

Braudel'e göre Türkler Mezopotamyadan Ortaasya'ya ilk göçlerini gerçekleştirmişlerdir. Nuri'nin tespitlerine göre ise Romalılar gibi Türkler de kendilerinden önce bu topraklarda yaşayanları içlerine almışlar. Kendilerine benzetmişler, dönüştürmüşler ve özümlemişlerdir.

5.3.Anadolu'da Dolaşım ve Dönüşüm

Sosyal ve iktisadi gelişmelerin doğru anlaşılmasında ve geleceğe projeksiyon tutmada kavimler arası dolaşım ve yeniden oluşum kadar nüfus yapısı, iskân gibi konuların önemli olduğu bilinmektedir. Bu bakış açısı ile Anadolu'da nüfus ve toplumsal yapının nasıl şekil aldığı ile ilgili bilgiler bize ışık tutar niteliktedir. Burada Anadolu'ya ışık tutarken bir kıyaslama ile diğer mekânların da aktörler değişse de benzer süreçlerden geçmiş olabileceğini düşünmek mümkündür.

5.3.1. XI- XV. Yüzyıl'da Anadolu'nun Nüfus ve Toplum Yapısı

Bu çerçevede, Sultan Alpraslan'ın Bizans ordularına karşı 30 Ağustos 1071'de elde ettiği Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'ya, önceki yayılmalardan farklı, daha hızlı ve gür bir tonla yayılan Türk halkının çoğunluğunu, göçebe Oğuzların oluşturduğu bilinmektedir. Bu göçebelerin bu zaferden önce Büyük Selçuklu-Bizans sınır boylarına yığılarak nasıl sıkışık bir hal aldığı ve iki yönetim arasında ne tür sorunlara yol açtığı ile ilgili yararlandığımız kaynak geniş bilgiler vermektedir (Köymen,1947:159-173,563-620).

Yeni gelen Türk göçebeleri ile yerleşik halk arası sosyo-ekonomik ilişkileri Akdağ şöyle betimler." (Akdağ, 1974:472) :"Bu göçebelerin, şehirlerde yaşayan zenaat ve ticaretle uğraşan Bizans Hıristiyan ahalinin mamül ürünlerine müşteri oldukları, yaylacılık ve hayvancılık yaparak bu şehir ahalisine ürünlerini sattıkları anlaşılmaktadır."Marco Polo da (Akdağ, 1974:472) bu devirde Çukurova-Erzincan-

Erzurum güzergâhında Türklerin yaylalarda yaşadığını vurgular. O devirde, şehir ve kasabalarda meskûn halkların Rum, Ermeni gibi unsurlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Elbette bunların içerisinde yerleşmiş Türk, Kürt, Arap ve diğer Müslüman unsurlar da vardı.

Braudel'in Akdeniz coğrafyasında nüfus sirkulasyonu ve reformasyonu çerçevesinde dile getirdikleri konuya ışık tutmakla birlikte Anadolu'daki durum ile ilgili değerlendirmelere yer vermekte yarar vardır. Akdağ'ın birçok tarihi kaynağa dayanarak yaptığı yorumlar konuya katkı sağlayıcı niteliktedir.

Bu kapsamda araştırmacıların değindiği bir başka önemli konu ise nüfus boşalmasıdır. Sosyal hareketler, sosyal değişim ve dönüşüme zemin hazırlayıcı etkileri olan askeri ve sivil istilalar ve yerleşmeler üzerine düşünen kimselerin farkında olduğu bir durum, burada kendini göstermektedir. Akdağ, (1974:1,476) ele aldığı on üçüncü asırda, Moğolların Anadolu'a yönelmeleriyle birlikte gerçekleşen nüfus boşalmasının sosyal ve ekonomik yapıyı olumsuz etkilediğini tespit eder: "Uç beylerinin kendi başlarına ayrı ayrı kollardan bütün Batı Anadolu'yu ve Marmara çevresini zaptetmiş olmaları hadisesinin, eski Konya sultanlığı topraklarında 2,5 asra yakın zamandan beri istikrar bulmuş olan Türkiye üzerinde ictimai-iktisadi yönden ne kadar büyük tesirler yapmış olacağını tasavvur etmek yerinde olur. Gerçekten de hem yeni alınan yerlerin iskâna daha müsait olması, hem de Irak, Suriye ve Orta ve Doğu Anadolu'da Moğol zulümlerinin ve buna karşı meydana gelen direnişlerin ve ayaklanmaların sebep olduğu huzursuzluk,önemli miktarda Türk ve diğer kitleleri yerlerinden oynatmış (İbn-i Bibi, 1996:2,62-85),Aksarayî, 2000:87-96) bundan dolayı doğal olarak nüfus boşalması ekonomik ve sosyal kurumlar bakımından eski Selçuklu Türkiye'sindeki bünyeyi zayıflatmıştır." (Akdağ, 1974:1,476) Ayrıca Moğol zulümleri altında gerçekleşen bu göçlerin güneye, yani Suriye yönüne olduğunu dile getirir. Ne var ki bugün de Suriye'de son üç yıldan beri devam eden iktidar-muhalif güçler arası çatışmanın etkisi ile göçler Suriye'nin güneyine, batısına ve doğusuna olduğu gibi en çok kuzeye yani Türkiye topraklarına doğru gerçekleşmektedir. Sosyal, ekonomik ve siyasal bakımdan bütün Türkiye vatandaşları ve kurumları bu göç dalgasından etkilendiği gibi diğer Suriyeye komşu olan ülkelerin yanı sıra Avrupa ve ABD de bundan etkilenmektedir.

Bu devrin idari ve kültürel kadrosu ile ilgili tespitleri; bugünkü sosyo-kültürel zemin konusunda geriye dönük projeksiyon tutar niteliktedir: "Toplumsal kadro, Türkmen kitleler sayesinde, tamamıyla Türk, fakat kültür "İslam-İran asıllı olduğundan dolayı, bürokratik idare, hatta dini kurumlar doğudan gelenlerin elinde bulunuyordu. İran ve Horasan'ın kültür merkezlerinde umdukları istikbali elde edemeyerek çoğu da maceracı olan bu insanlar, Anadolu'ya geldiklerinde, saf yayla adamı olan Türkmenleri bilgi ve hünerlerine hayran bırakırlar. Böylece örgütün baş mevkilerine bunlar geçerdi." (Aksarayî, 1943:190,Türkçe çevirisinde 152-153,Akdağ,1974:2,9). Bu ifade edilenlerle; sosyal, kültürel ve dini anlayışın ne tür bir nüfus bünyesinden etkilendiği dile getilirdiği gibi İran ve Horasandan Anadolu'ya ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücü göçünün etkin bir şekilde gerçekleştiğini vurgular.

Akdağın (1974:2,10) tespitlerinde Anadolu'da dağ-taş Türkmenlerle dolu olsa da şehirlerde eski Hristiyan yerli ahali henüz kalabalık topluluklar durumunda bulunuyor ve şehir ekonomisi onlara dayanıyordu. Anadolu'ya has zenaata Türkler ne kadar heves etseler de Rum ve Ermeni ustalar tezgâh başlarını bırakmamıştı. Şehirler, yeni mahallelerin kurulması ile Bizans devrine göre çok genişlemekte olduklarından, yapı işlerinde çalışan usta ve kalfalar da çoğunlukla yerli Hristiyanlardan idi. Ahmet Eflakî'nin (1995:2,391) anlatımıyla Mevlana'nın oğlu Bahaüddin Veled, evini inşa ettirirken inşaat işlerini Rum ustalar ve işçiler yapmaktaydı.

Akdağ'ın anlamlı bir başka (1974:2,10) tespiti ise toplumsal organizasyonel yapılanma ve toplum kesimleri arasında vaki meslekî görev dağılımı ile ilgilidir. Ona göre Selçuki devri'nde kültür kurumları, hükümet yönetimi gibi öğrenim görmüşlüğe, uzmanlığa ve bilgiye dayanan alanlarda Müslüman İranlı ulemadan, memleket imarında ve zenaat işlemesinde yerli Hristiyan ustatlardan faydalanılmaktaydı. Bu durumda Türklere, meslek olarak askerlik ve yaylacılık kalıyordu. Tabii bu arada iktidarı elde tutmayı ve bu sayılanları örgütlemeyi de unutmamak lazım gelir.

Akdağı'ın (1974:1,474) anlatımı ile Türkler Anadolu'daki siyasi teşkilatlarını tamamladıktan sonra da Doğu'dan "Rum Sultanlığı" topraklarına Türkmen aşiretlerinin ve birtakım dini zümrelerin, hiç ara vermeden gelmekte devam ettiklerini, görmekteyiz. Bu durumda Anadolu'daki Türk nüfus sıklığının Osmanlıların meydana çıktıkları XIV. asır başlarına kadar fazlasıyla arttığı kabul edilebilir. Özellikle Moğolların Anadolu'yu işgallerinden önce, İran'da ve diğer Doğu memleketlerinde işgal faaliyetinde bulundukları esnada, Batıya kaçan bazı Türklerin Anadolu'ya geldikleri, doğal olarak değerlendirilebilir.

Müslüman Türklerle Bizans halkı arasında dini bir taassubun olmayışı sayesinde Türk halkının Hristiyan yerli ahali için mevcut üretim ve yaşayış tarzlarıyla faydalı olacaklarını gösterir olayların varlığını ifade ederek ve bunlara dayanarak Türkmenlerin Bizans toprakları içinde yerleşme imkânını bulduklarını söyler. Daha Selçuklu sultanlığı zamanında Müslüman Türklerin, özellikle Türkmenlerin, Bizans topraklarında, Müslüman cemaati halinde yaşamalarına Bizanslılarca müsaade edildiğini vurgular. Buna güzel bir örnek olarak Osmanlılar; Marmara çevresini fethe giriştikleri zaman meşhur Samsa Çavuş ve kardeşi Sülemiş'in kendilerine bağlı Türkmen ahali ile birlikte Sakarya ötesinde, Bizans'a ait topraklarda yaylak ve kışlak sahibi olarak Rumlarla birlikte yaşadıkları anlaşılıyor, der. (Akdağ,1974:1,474)

Devamla Akdağ (1974:2,12-14) şu tesbitlerde bulunur: "XIII. yüzyılın sonlarından itibaren Ege ve Marmara çevreleri ve bunların arkasından Rumeli, Türk gazilerince ele geçirildikleri vakit eski Selçukî Türkiyesi topraklarındaki huzursuzluğun ve iktisadi darlığın da etkisiyle pek çok insan, Orta Anadolu'daki yurtlarını bırakıp bu yeni yerlere göç ettiler. Bu suretle hem Türk toplumu miktar bakımından büyüme

koşulları sağladı, hem de eski Doğu Hristiyanlığı komşuluğundan ötelere aşarak, Batı Hristiyanlığı ile yamaç yamaca geldi."

İdris-i Bitlisî'ye dayanarak toplumsal, kültürel etkileşim ve nüfusun yeniden yapılanmasıyla ilgili şöyle der: "Bizans'ın ileri zenaat bölgeleri zaptedilip buraların kibar ve medeni Hristiyanları, Türk idaresi altına girince, bunların ev yapma ve döşeme uslupları, beslenme tarzları, giyinişleri, hatta birçok halk töreleri ister istemez Türk halk tabakalarınınki ile karıştı." (Bitlisî: 2008:150-160, Akdağ, 1974 :2,12 -14)

Yeni aile yapısı, ev yaşamı ve yemek kültürünün oluşması ile ilgili olarak; "gazilerin ve Türk erkeklerinin Hristiyan kızları ve dul kadınları ile evlendikleri, bunların ya akın edilen Hristiyan topraklarından ya da deniz korsanlığından yahut Türklere geçen Bizans şehirlerini korumuş bulunan "harbî" Hristiyanların ölmeleriyle erkeksiz kalan Hristiyan ailelerinden elde edildiklerini belirterek Türk evlerinin bu yeni dönme hanımları, doğumlarından bu yaşlarına kadar kendi Hristiyan ana-baba ve çevrelerinden aldıkları terbiyeyi unutmalarına, doğurdukları çocuklarına Hristiyan nine ve annelerinden öğrendikleri masal ve hikayeleri anlatmamaları mümkün mü diye sorgulayarak değişim, etkileşim ve dönüşümün boyutlarına işaret eder. Devamla "Hristiyan dünyasından gelme bu dönme Türk gelinlerinin yemek yapmak, ev döşemek ve erkekleriyle ilişkilerinde kendi eski Hıristiyan toplumlarından hiçbir şeyi hatırlamamaları mümkün mü? diye sorar ve bundan dolayı Aşıkpaşazade'nin şikayetçi olduğunu ekler (Akdağ,1974:2,12-14).

Yine imparatorluk bilincinin oluşmasında bu çift yönlü evliliklerin etkisini dile getirerek kadınların yanında erkeklerin de evlilik yolu ile toplumsal değişim, dönümüş ve etkileşime katkıda bulunduğuna işaret eder: "Marmara-Ege yöresi Rumları ve Frenklerden, Türk evlerine hanım olarak giren Hristiyan kadın ve kızlarının uzun yüzyıllar süresince Türk ırkını diğer Akdeniz komşularına benzetmekte ne büyük rol oynadıklarının yanı sıra erkeklerinin köle olarak alınmaları ve sonra bunlardan çoğunun azad edildikten sonra yuva kurarak çoluk çocuk sahibi olmaları da hesaba katılınca XV. yüzyıl Türk toplumunun siyasî, sosyal ve ekonomik yapısının nasıl olup değiştiğini ve imparatorluk toplumsal bilincinin nasıl oluştuğunu daha iyi anlamak mümkündür." (Akdağ,1974:2,12-14)

Yukarıda anlatılanlardan değişim etkileşim, dönüşüm, karışım ve özümlemenin ırk, kültür, adet, gelenek, görenek, aile kültürü, yeme-içme ve eşler arası ilişkilere kadar geniş boyutlarda zamanla gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

5.3.2. XVI. Asırda Etkileşim, Değişim ve Dönüşüm

Burada,16.yy.da bugünkü Türkiye sınırları içerisinde yer alan Güney Doğu Anadolu'da, Mardin ilinde gerçekleştiğini söyleyebileceğimiz nüfus yapısı, yerleşme, etkileşim, değişim ve dönüşüm ve belki de özümlemeye ilişkin değerlendirmeleri içeren bulgular konuya katkı sağlamaktadır. Göğünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı isimli eserinde (Göğünç,1969:155-157) göçebe

topluluklardan bahsederken Tapu defterlerinde cemaatler başlığı altında gösterilen birçok topluluğun varlığından söz eder. Bunların bir kısmının "oturak", yani yerleşik düzene geçmiş olduklarını ifade eder. Örnek olarak Sürgüciyan'ı verir. Halen Mardin'de, Savur ilçesinin Sürgücü nahiyesinin bu aşiretin ismini taşıdığına vurgu yapar. Millili-Akkeçililü, Millilü-Karakeçililü, Mişki, Dinabi, Şah Nasibi, Zoli, Duraçlu, Behramki, Bradi, Dehleki aşiretleri gibi pek çok aşiretin bu durumda olduğuna işaret eder. Yine Mişki aşiretinin 1518 tarihlerinde Mardin'in Bab-ı Cedid mahallesi'nde kışladıklarını, Türkmen deresi köyünün Mişki aşiretine tabi olarak gösterilmesine rağmen bu aşiretin sonradan buradan göçtüğünü belirtir. Yine Berriyecik (Birecek-Urfa) bölgesindeki Dede-Kargın köyünün, adı geçen aşiret tarafından daha sonraki yüzyılda neredeyse tamamen boşaltıldığını ifade eder. Bu arada "oturak" olarak kaydedillen cemaatlerin de tam yerleşik olarak sayılamayacaklarının anlaşıldığına dikkatimizi çeker. Millilü aşiretinin bir kısmının "göçer" olarak kayıtlı olduğunu belirtirken aynı zamanda XVII. ve XVIII. yüzyılda yerleşik hayata geçirildiklerini kaydeder.

Yazar, tarihi kaynaklarda yapılmış olduğunu var saydığı bir karışıklığa değinir. Ona göre Tahrir Defterlerinde, bu cemaatlerden bahsedilirken hep "cemaat-i ekrâd" deyimi kullanılmaktadır. Oysa aşiret veya kendilerine bağlı oymak beyleri arasında Timurtaş Bey, Budak Bey gibi tamamen Türkçe şahıs adları taşıyanlarının da olduğunu belirterek bu aşiretlerden bir kısmının zamanla Kürtleşmiş Türk aşiretleri olduğunu, veya önceki kültürel –ırkî kimliğini kaybetmiş Türk unsurların da bulunduğu aşiretler olabilceğine işaret eder. Osmanlı Devleti'nin iskan politikası araçlarından biri olan iskan edilen aşiretlerden her köye veya mezraaya cebri iskan yolu ile yerleştirelenlerin üç,beş,on aileden oluşması neticesinde farklı unsurların aynı mekanda yaşamaya alışmalarını göz önüne alırsak bu tespitin doğru olabileceğini söylemek mümkün olur.

Gökalp, Terkân/Tırkân aşireti gibi bir kısım Türk aşiretlerinin zamanla Kürtleştiklerini, hatta Araplaştıklarını ifade eder. Ona göre eski Türklerde saf bir ırk yoktur. Mesela Tatar Milleti adını alan Kuzey Türkleri aslında Hun, Avar, Suvar, Bulgar, Huzar, Peçenek, Kuman, Uz, Mişar, Tibiter, Kıpçak gibi çeşitli illerin karışımından ve dönüşümünden (imtizac) oluşmuştur. Yine ifade ettiğine göre Türkmen ismi Türk ve Farsça benzer, gibi anlamına gelen manend sözcüğünden oluşmaktadır. Türk gibi, Türk-eş şeklinde kendisini öz Türk olarak ifade etmeyen toplulukları niteler (Gökalp,2007:623-626). Kurmanç için de buna benzer bir değerlendirme söz konusudur. Buna göre bu isim Kürd-manend kelimesinden gelmektedir. Kürt gibi olmuş toplulukları ifade eder. Nikitin'in kaydeddiğine göre bu isim Kard ve Mattanilerin birbirine katılmasından ve karışmasından oluşarak bugünkü halini almıştır (Nikitin, 2013). Bu durumlar tarihi seyir içinde mümkündür. Göğünç; Mardin havalisindeki cemaatlerin kendilerine yakıştırılan "Ekrad" sıfatına bakılarak tamamen Kürt olduklarını düşünmemek gerekir, diye değerlendirir (Göğünç, 1969:9-10). Yine Kürt kelimesinin gelişi güzel kullanıldığına işaret ederek şu örneği verir; 1520'de Diyarbekir Beylerbeyiliği'ne bağlı sancakları ve beylerini gösteren bir listede Berriyecik Sancakbeyi Akkoyunlu Tur Ali Bey de

Kürt olarak gösterilmektedir, (Göğünç,1969:9-10) der. Benzer halen yaşayan sözlü anlatımlara rastlamak mümkündür.

5.3.2.1. Yerleşik ve Göçebe Topluluklar

Göğünç'e göre Mardin sancağı'nın nüfusu; XVI. yüzyılda, Tahrir Defterlerinden edinilen bilgilere dayanarak, şehir ve köylerdeki yerleşik halk ile aşiret halindeki göçebe topluluklardan oluşmaktaydı. Bu nüfus yapısının etnik ve dini yapısı ile ilgili şu bilgileri verir: Şehir ve köylerde oturan, şehirde kısmen, köylerde ise tamamen ziraatle uğraşan yerleşik halkı dini bakımdan dört grupta toplamak mümkündür: Müslümanlar: Mezhep bakımından Hanefi ve Şafii oldukları anlaşılmaktadır. Mardin'in güney-batısındaki Kasım Padişah medresesinde XVI. yüzyılda hem Hanefi, hem Şafii müderris ve öğrenciler bulunmaktaydı. Bu medresede ve Mardin'in diğer muhteşem san'at eserlerinden biri olan Zinciriyye medresesinde hem Şafiiler, hem de Hanefiler için iki mescidin varlığı bu hususta deliller olarak değerlendirilebilir (Göğünç, 1969:156).

Mardin sancağındaki Müslüman halkın etnik kökenini tayin ve tesbit edebilmek pek kolay değildir. Mardin'e uğrayan seyyahlar burada çoğunlukla konuşulan dilin Arapça olduğunu bildirmekte ise de, İslam ülkelerinde dil bir toplumun etnik menşeini tayin konusunda göz önüne alınabilecek biricik unsur değildir. Mardin ve havalisinde Akkoyunlular zamanında bu hanedana mensup Hamza b. Kara Yülük Osman'ın "Türkman perakendelerin Mardin etrafına iskân hizmetine tayin"olunduğunu Müneccimbaşı kaydetmektedir (Göğünç, 1969:156).

Akkoyunlulardan önce Mardin ve havalisine hâkim olan Artukoğulları'nın bir Türk hanedanı olduğu düşünülürse, elbette bunlarla birçok Türk topluluğunun bu havaliye gelerek yerleşmiş olmaları durumu kabul olunabilir. Nitekim XVI. yüzyıla ait Tahrir Defterlerinde köy ve mezra'a adları incelendiğinde, bunlardan pek çoğunun tamamen Türkçe isimler oldukları, hatta bir kısmının Türk kabile isimleri olduğu görülür. Mesela Kızıltepe ile Viranşehir arasındaki Dede-Kargın sahrası böyle bir Oğuz boyunun ismini taşımaktadır (Faruk,1964:IX,378-386). Yine Mardin'in güneyinde, Şenyurt ile Nusaybin arasındaki Duraçlu aşiretinin oturduğu bölgede Döğer-oğlu adını taşıyan iki köy vardır. Bunların da Oğuz boylarından Döğer'ler ile ilişkisi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Yine Savur sipahileri timarlarından bir köy Bayındır ulusuna nisbet edilir. Diğer bir köy de Kapı Kışlağı adını taşımaktadır. Kayıların Artuklularla ilişkileri bulunduğu malumdur (Köprülü, 1943:VII, 271).

Bir kısım köy isimlerinin Türk boylarına ait adları taşıması diğer taraftan köy ve mezraalara verilmiş olan isimlerin tamamen Türkçe ve Türk toplumunca hemen her yere verilenlere tıpa tıp benzemesi, XVI. yüzyılda Mardin ve çevresinde çok kuvvetli bir Türk topluluğunun yerleşik bir halde bulunduğunu gösterir delillerdir. Bu durum, aynı zamanda sözü edilen bölgede yerleşmiş nüfusun heterojen yapısını da göstermektedir. Burada da yazarın tespiti Tüklerin Kürtleşmiş olamaları ya da Kürt diye nitelenmeleri yönündedir.

Hristiyanlara gelince bunlardan defterlerimizde "Erâmine"diye bahsolunmuştur. Erâmine, "Ermeni" kelimesinin çoğulu olmakla beraber, Mardin ve çevresinde oturan Hristiyanların hepsi Ermeni değildir. Bilakis bunların büyük bir kısmı Süryanidir. Süryanilerle Ermenilerin de ayrı ırklardan oldukları bilinen bir durumdur.

Mardin'e uğrayan seyyahlar şehrin nüfusundan bahsederlerken Hristiyan toplulukları da sınıflandırırlar. Ermeni, Katolik, Süryani Katolik, Yakubi, Nasturi, Keldani (Niebuhr, 1792:380-392).Şehirdeki bu farklı mezhep veya menşeli halkların sancak içerisinde Hristiyanların oturdukları köylerde de bulunmaları doğaldır. Yazar Hristiyanların kendi aralarında mezhepsel ve ırksal bir değişim ve dönüşümün yaşandığını tespit eder.

Yahudîler: Mardin sancağında, XVI. yüzyılın ilk yarısında, sadece Mardin şehrinde müstakil bir mahalle teşkil etmekteydiler. Aynı yüzyılın ikinci yarısında Nusaybin'de de ufak bir Yahudi kolonisine rastlamaktadır. Bunun dışında Mardin sancağı'nda Yahudilere rastlanmaz.

Şemsîlere gelince güneşe ibadet ettiklerinden güneşe nisbetle Şemsî denmiştir. xvı. yüzyılda Mardin şehrinin bir mahallesi Şemsiyye adını taşımaktadır. Burada oturan halk Erâmine arasında gösterilmektedir. Bunlar "Şemsî"lik dininin mensupları olmalıdırlar. XVII. yüzyıl başlarında Diyarbekir'e gelen aslen Kefe'li bir Ermeni ailesine mensup olan Polonya'lı Simeon Diyarbekir'i, Şemsîlerin merkezi olarak zikr eder ve Diyarbekir'de Mardin Kapısı dışında bunların bir tapınağı olduğunu bildirir. Ona göre, Şemsîler putperesttirler ve Ermenice konuşurlar. 1766'da Mardin'den geçen Alman Seyyah C. Niebuhr (1733-1815), Şemsîlerin Mardin'de iki mahalle teşkil ettiklerinden, ayrı mezarlıkları bulunduğundan bahseder. Görünüşte kendilerini Diyarbekir'deki Yakubî kilisesine bağlı göstermelerine rağmen, aslında Hristiyan olmayıp ayrı bir dinin mensupları olduklarını söyler. Bu konu ile ilgili şu linklere bakılabilir.

XVIII. yüzyıl Ermeni müelliflerinden P.L.İnciyan'da "Şemsîler güneşe taparlarsa da, Süryani kilisesine gider ve orada vaftiz olurlar. Bunlara ait bir rivayete göre, Sultan IV. Murad Bağdad seferi dönüşünde Mardin yakınında konakladığı vakit, Şemsîlerin ne Kur'ân'ı ne de başka bir semavî kitabı tanımadıklarını duyunca, Müslümanlık hiç bir kitapsız millet tanımadığı için Şemsîlerin semavî bir dine girmelerini aksi durumda tamamen imha edilmelerini emr eder. Bunun üzerine Süryani patriği padişaha yalvararak, kendi kitaplarını onlara tanıtacağına dair teminat verir ve bu suretle onları kurtarır.",der. Bu rivayetten C.Niebuhr'ında bahs ettiği gibi, H.Southgate de Şemsîlerin İslâm, Hristiyan veya Musevi dinlerinden birisini kabule, Mardin Paşası vasıtası ile zorlandıklarını nakl eder. Ayrıca, bunların eskiden Mardin yakınlarında bir kasabada oturduklarından ve orada serbestçe ibadetlerini yapabildiklerinden bahseder. V.Minorsky'ye göre (Göğünç, İA, Mardin, 1987);bu mezhep veya din mahalli bir paganizmin Diyarbekir-Mardin ve çevresindeki son kalıntılarını oluşturmaktadır. Göğünç'ün tespitlerine göre Şemsîler, Süryaniler, Ermeniler arasında dini bir dörüşüm ve değişim vukubulmuştur.

5.4. Kavim ve Nesep Karışması

Bir diğer konu ise fert ve toplum olarak kavim, ulus, ırk ve milletlerin birbirine karışmasıdır. Bu konuyu İbn Haldun (1989: I,329-331) "Neseplerin Karışması" başlığı altında ele alır. Ona göre; "nesepler, ırkların akrabalık bağları veya ittifak akdederek anlaşma veya velâ yani özgür bırakma ya da ırklardan birinin himayesine sığınma veya başka ırkların hamiyet ve kardeşlik bağından yararlanmak" amacı ile ferdî olarak ve toplu olarak gerçekleştirilebilir. Zamanın akışı içerisinde birey ve sosyal toplulukların önceki nesepleri unutularak içinde bulundukları topluluktan kabul edilir hale gelirler. Sonradan bir topluluğun içine giren kimselerin liderlik konumuna kadar toplumsal mevki elde edebildiklerine örnek verir. Devamla çağımızda ve bundan önceki çağlarda bunun benzerleri çok olup nesepler birbirine karışmıştır, diye tespitte bulunur.

Bir başka örneğimiz İbn Battuta'nın anlattıklarıdır.Ona göre Hürmüz adasında, Hüncüsal'da Türkmenler meskûndur. Türkmenler, Araplar ve Farslar karışık veya yan yana topluluklar halinde yaşamaktadır (Tancî, 2000:389-391).

16.yy.da gerçekleşen karışıma örnek verirken ilk örneğimiz Sirem'den Gelibolu'ya Rumların arasına yerleştirilen Sırp topluluğu ile ilgilidir. Emecen (1990:179), XVI. asrın ikinci yarısından itibaren baskın Rum kültürü altında kalan Gelibolu Sırpları'nın bir kısmının Rumlarla karışmış, bir kısmının eski hatıralarını ve kültürlerini devam ettirebilmiş olduklarına işaret eder. Karışık siyasi şartların, mahalli idarecilerin ağırlaşan baskılarının, olumsuz etki bırakmış olabileceğini, kaçıp geri döndürülmeleri sırasında müşterek ortodoks kültürü içinde zaten iyice zayıflamış olan eski adet ve geleneklerini büsbütün unuttuklarını dile getirir. Bu ikinci yerleşmenin daha taze izleri yaşanmış olduğunu ve artık hatıralarında Sirem ile ilgili hiçbir şeyin kalmadığını, belirtir. XVI. yüzyılın başlarından itibaren bu sürgün cemaatinin asıl vatanlarından uzakta bu yeni vatanlarında üç asır boyunca yaşamış olduklarını belirtir.

Bir başka örneğimiz on yedinci yüzyılda Osmanlı Devleti'nin iskân politikası neticesi olarak farklı unsurlara mensup aşiretleri Anadolu ve Rumeli'nin, Arabistan'ın ve Mezopotamya'nın çeşitli güvenli ve verimli bölgelerine birbiri içine beşer-onar hane şeklinde zorunlu iskâna tabi tutmasıdır. Konar- göçer olan Cimikanlu veya Camegânlu aşireti, Badıllu-Begdilli, Beritanlu Okçu İzeddinlü, Karakeçili gibi aşiretler bunlar arasında hemen akla gelenleridir. Bunlar ve diğer pek çok konar-göçer aşiret; Kars, Erzurum, Diyarbekir, Urfa, Kilis, Maraş, Adana, Aksaray, Niğde, Konya, Ankara, Kırıkkale, Çankırı, Çorum, Tokat, Amasya, Kütahya, Afyon Karahisar-ı Sahip, Aksaray, Niğde, Halep, Suriye, Rakka, şimdiki Irak sınırları içerisinde pek çok yere iskâna tabi tutularak ırklar arası yeniden bir karışım ve kaynaşma, etkileşim, değişim ve dönüşüm kapı aralanır(Orhonlu,1987, Halaçoğlu, 1988).

Günümüz Amerikasında da ırkların, dinlerin, orijinlerin karışımın etkisinde olduğu, saf ve arı bir ırktan söz etmenin mümkün olmadığı, hatta kültürlerin etkileşim ve karışım altında bir değişim ve dönüşüm yaşadığı Gordon tarafından dile getirilmiştir. Yazar, bunun baskın etkisiyle "hangi ırktan,dinden,kültürden olursam olayım, ben Amerikalıyım" diyerek Amerikalılar için ortak bir paydayı önermiştir (M.Gordon,1964:115-131).

5.4.1. İstanbul'da Karışım

Osmanlı başkenti İstanbul, Kanuni Sultan Süleyman döneminde en önemli Türk kenti haline gelmeyi başarmıştı, ama çelişkili olarak aynı zamanda en önemli Rum, Ermeni ve Yahudi kentiydi. Kemal Beydilli bu konu ile ilgili editörlüğünü yaptığı *Gerlach'ın kitabına dipnot olarak* şu yorumda bulunur: "Gerlach, (2007: 22) şehirle ve insanlarla ilgili gözlemlerinde dikkatlidir. İstanbul muhakkak ki bir "dünya şehri"dir. Dünyanın en kalabalık şehridir. Dünyanın sadece en büyük Müslüman şehri değil, aynı zamanda en büyük Rum ve Yahudi şehridir. Ayrıca önemli miktarda Ermeni nüfusu barındırır. Galata-Pera'da çeşitli din ve milletlerden, tüccar, maceraperest, gizli ajan-casus, rahip-misyoner, memleketinde başı belaya girmiş kaçkın-suçlu, her cins insandan oluşan önemli karmaşık bir yabancı kitlesi yaşamaktadır." İstanbulun çok dilli bir şehir olduğunu, çok renkli ulusları barındırdığını ifade ederek aynı zamanda özellikle casusların kaynaştığı bir haber alma merkezi olduğunu vurgular. Değerlendirmelerine göre burada konuşulmayan ve yazılmayan bir dil yoktur. Yalnız Galata'daki ecnebi topluluklarda değil, Osmanlı İmparatorluğu resmi evrakının tanzim edildiği Divan-ı Hümayun kalemlerinde de her dilden yazılar yazılır. Bu diller; Gerlach'ın, muhatabıyla Hırvatça da konuştuğunu belirttiği Sokullu Mehmed Paşa örneğinde olduğu gibi yönetimdeki paşalar tarafından da rahatlıkla kullanılmakta olduğu anlaşılıyor. Yine elçilik hizmetinde görevlendirilmiş olan Divan-ı Hümayun'un resmi tercümanlarından Bavyeralı Mahmud, Erdelli Murad, Frankfurtlu Ali gibi kimseler Almanca'nın yan ısıra Latince de bilen mühtedilerdir. Nakşa Dükü Josef Nassi padişah II. Selim'in has adamıdır. Dr. Salomon Aşkenazi ise yalnız Sokullu'nun doktoru olmakla kalmaz aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin resmi temsilcidir (Gerlach, 2007:22). Burada dil, ırk ve kültür bakımından İstanbul'da karışımın ileri boyutları görülmektedir.

5.5. Osmanlı Milleti'nin Teşekkülü/ Geniş Bir Kültür Birliği

Osmanlı Devleti'nin nüfus yapısı ve bu yapının oluşumu da ilim adamlarını meşgul etmiştir. Özellikle 1789 Fransız inkılabından sonra ulus temelli bakış açılarının egemen olmasıyla birlikte bir anlamda mevcut sistemin tersine okunmaya çalışması yeni sorunların doğmasına yol açmıştır. Bu sorunlar, Osmanlı nüfusu ve toplumu hangi ırk, ulus, kavim ve milletlerden oluşmaktaydı, çerçevesindeydi. Ne var ki Osmanlı kaynakları tarihe ve ilim çevrelerine kendi bakış açısı ile bu meseleye bakılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bakış açısına dayalı olarak Anadolu'daki Müslüman nüfusu etnik gruplar bakımdan homojen bir yapıdaydı. Osmanlı hükümeti Müslümanlar arasında olduğu gibi diğer din mensupları arasında da etnik farklılıklar gözetmeyi reddetmekteydi. Osmanlı nüfus (tahrir) defterlerine göre

ortada sadece Müslümanlar,Hristiyanlar,Yahudiler vardı. Türk, Kürd, Arab diye bir unsur neredeyse yoktu. Sadece kimin Türk, kimin Kürd olduğuna ilişkin bilgi verilmemekle kalınmıyordu. Zorunlu olarak demografik çalışmalar, bütün bunları birleşik bir grup olarak ele alıp Müslümanlar diye nitelemek mecburiyetindeydi. Aynı büyük zorluk Hristiyanlar için de geçerlidir. Arap Ortodoks Hristiyanları, Rum kategorisi altında (Rum Ortodoks) idi. Ancak, söz konusu Anadolu olunca burada bir kaç problem çıkmaktaydı. Çünkü Anadolu'daki Rum ortodoksları etnik olarak da Rum (Grek) idi (Mc.Carthy, 1983:59). Bu durum ve anlayışın hakim olduğu cemiyetlerde sirkulasyon ve reformasyon doğal bir seyir ve masum bir gelişme olarak algılanıyordu.

Osmanlı Milleti homojen mi heterojen bir yapıya mı sahipti? Nasıl oluştu? Kimlerden oluştu gibi sorular ilgilenenleri meşgul edegelmiştir. Geniş malzemesi ve engin kültürü ile Osmanlı milletinin ve kültürünün oluşması dikkatleri üzerine çekmiştir. Bununla ilgili pek çok yerli ve yabancı araştırmacı çalışmıştır. Bunların vardıkları sonuçlar birçok yerde benzerlik göstermektedir. İşte bunlardan biri olan Gibbons şöyle demektedir (1916:173, 1928:151): "Bütün Hristiyanlar, Balkan Harbi davasına sadık değiller. Dikkate şayandır ki, Osmanlılar, Balkan yarımadasını fethederken Müslüman boyunduruğu altına koydukları milletlerin kanına ve dinine mensup bir müttefikin yardımı olmaksızın hiçbir muharebe etmemişlerdir."

Barkan ise şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Orhan'ın saltanatının nihayetinden evvel küçük Söğüt köyünde Osman'ın etrafında toplanmış olan Asyalı sergüzeştçilerin nüvesi yarım milyona varmıştı. Bu tabii bir artma olamazdı. Şarktan gelen göçebelerin katılması ile de mümkün değildi. Çünkü Orhanın, Asya hinterlandı ile teması kesik idi. Bu durumda, Orhan, milletini bulunduğu yerlerdeki unsurlardan teşkil etmiştir. Bunların çoğu Rum idi." (Barkan,1949-1950:525-527) Barkan, bunun üzerine ilk Osmanlı tarihçilerinin izah tarzlarında olduğu gibi oryantalistler de Osmanlılarla bütün Türk ve Islam dünyasının insan kaynakları arasındaki ilişkileri hesaba katmadığından 400 çadırlık bir aşireti koskoca bir Bizans medeniyeti ile karşı karşıya bırakıyorlar, der. Bu haliyle İslamî bir renk ve cilâ altında devam ettiği var sayılan bu yeni Bizans imparatorluğunda müthiş bir bulaşma gücüne ve etkisine sahip bir salgın halinde Bizans Rumları ve Balkanlı milletleri İslamlaştırarak yeni bir sistemin hizmetine soktuğu farzedilen ve bu yeni kültürü ve Türk dilini Tuna boylarına kadar götürmüş olan hamlenin gücü gerçekten mucizeli bir hal alıyor, diye belirtir.

Barkan (1949-1950: 525-528) bir başka yerde getirdiği yorumunda; henüz göçebe hayatının alışkanlıklarını muhafaza eden bir avuç Türkün bu büyük tarihi oluş içindeki hakiki rolü, olsa olsa böyle bereketli bir mayanın, Bizanslı Rumlar ve Balkan milletlerine aktarılan Islami renk ve cilanın getiricisi olmaktır,der. Bu haliyle Osmanlı Devleti, Rum vezir ve idareciler tarafından Bizans'ta görülen teşkilata göre kurulmuş olduğu söylenebilir.Türkler'in yalnız yeni bir imparatorluk kurmak için kendilerine lazım olan devlet adamlarını tek değil aynı zamanda harplerde savaşacak askerleri de yerli unsurlardan tedarik ettiklerini ifade eder.Yine kültürel

ve demografik yeni oluşuma dikkatleri çekerek nüfus kütleleri büyük ölçüde yer değiştirmiş, memleketlerin ırkî oluşumu ve nüfusun yayılış şekli değişmiştir.

Burada, iki önemli tespit dikkatleri çekmektedir. Osmanlı nüfus yapısının ulus esaslı değil, din birliği esasına dayalı millet sistemi esaslı olduğudur. İkinci tespit ise Osmanlı nüfusun Türkleşmiş ve İslamlaşmış yerli halkların yanı sıra Türklerden ve diğer Müslüman unsurların katılmasından oluştuğu tespitidir.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bütün bu çalışmaların ve araştırmaların öz olarak dile getirdiği husus; tarihin seyri içerisinde Akdeniz'de, Avrupa'da, Asya'da, Küçük Asya'da ve daha pek çok coğrafi mekânda kavimlerin, ırkların, kültürlerin, inançların, dinlerin; gel-gitler, yerleşmeler, birbiriyle temasta bulunmalar sonucunda ötekinden etkilendiği, birbirine dönüştüğü, yeni bir form aldığı orijin ve ismi tarihi isim olarak kalsa da mahiyetin tarihteki aslî hal üzere kalmadığı görüşüdür. Yine pek çoğunun yeni bir isimle, kimi zaman rakip ve öteki olarak algıladığı topluluğun ismi veya kültürü altında varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Bugün için aradaki mekânsal uzaklığa rağmen toplulukların geçmiş zamanlarda aralarındaki ilişkilere bağlı olarak etkileşim içerisinde bulunduğu, bu etkileşimin kimi mekânlarda ve topluluklarda sadece dolaşım düzeyinde kaldığı, kiminde reformasyona maruz kaldığı, değişim geçirerek yeni bir bünyeye dönüştüğü ve bunun sonucu elimine olduğu, yine bunun etkisi ile bir alinasyon yaşandığı söylenebilir. Bu çerçevede kiminde ise asimilasyon veya gönüllü entegresyon yaşandığını, neticede bir özümlemenin gerçekleştiğini tespit etmek mümkündür.

Bu çalışma bulgularında adı geçen ırklar olarak Hitit, Grek, İtalik, Kelt, Aryan, Türk, Kürt, Arap, Bulgar, Macar, Rum, Ermeni, Slav, Latin, Lombard, Fin, Frank, Alman, İspanyol sayılabilirken inanç olarak Müslümanlık, Hristiyanlık, Yahudîlik, Şemsîlik dinleri zikredilebilir. Alan olarak Asya, Anadolu, Avrupa, Translatyan, Afrika, Kuzey Afrika, Rumeli, Balkanlar gibi alanlar anılabilir.

Bu sayılan, ırklar arasında bulgular kısmında belirtildği gibi karışım, değişim, dolaşım, dönüşüm, yeniden oluşum, özümleme, aline olma, elimine edilme gibi sosyal yeniden yapılanmalar gerçekleşmiştir. Bu durumlar sosyal, kültürel, dinî, ailevî, pedagojik, bilimsel, sanatsal, düşünsel birçok yönden zikredilen coğrafyalarda vukubuldukları tespitler olarak verildi.

Bunlara dayanılarak yeryüzünün çeşitli coğrafyalarında yaşayan topluluklar birçok yönden yakın ilişkiler geliştirmişlerdir. Birbirine katılmış, dönüşmüş, değişmiş ve bütünleşmişlerdir. Bu bakış açısı ile incelendiğinde, hangi ırk, kavim, millet olursa olsun insanlar arası geçmişte vuku bulan ilişkilerin ortak noktaları;birleştirici, kaynaştırıcı ve barışık tutma yönlerinin etkinliğidir.

Sonuç olarak önerimiz; kavim, ırk, boy, ulus, millet, din, devlet gibi genetik, sosyal, kültürüel, dini ve idari örgütlenmeler ve yapılanmalar insanlığı ayrıştırma yerine kaynaştırma ve anlaştırma zeminine hizmet edebilecek niteliktedir. Bu doğal farklılıklar; birlikte yaşama, barış ve kardeşliği tesis etme, insanlığın huzur ve mutluluğunun gelişimine ve refahına hizmet etme noktalarında etkin olarak değerlendirilebilir. İnsan merkezli bir anlayış ile ırkçılığın, ulusçuluğun insanlığı sürükleyebileceği ayrıştırma ve çarpıştırma tehditlerinden uzak durmak mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

Ahmad al-Ayid, D. A. (1991). al-Mu'cam al-'Arabî al-Asâsî, al-Munazzama al-Arabiyya li't-Terbiyye va's-Sakafa va'l-'Ulum, Beyrut, Lübnan.

Akdağ, M. (1974). Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi 1243-1559, Cem Yayınları İstanbul.

Aksarayî. (1943). Müsamere tü'l-Ahbar. (Farsça. Yayına Hazırlayan: Osman Turan), TTK, Ankara.

Aksarayî, K. M. (2000). Müsâmeretü'l-Ahbar. (M. Öztürk, Çev.),TTK, Ankara.

Barkan, Ö. (1953-1954). H.933-934 (M.1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği (Cilt 15), İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul.

Barkan, Ö. (1949-1950). Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler. İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası Ayrı Basım, 13 (1-4), İstanbul.

Bibî, İ.-i. (1996). el-Evamir ü'l-Ala'iye fi'l-Umur i'l-Ala'iye (Selçukname). (M. Öztürk, Çev.), Ankara,Kültür Bakanlığı.

Bilgeseven, A. K. (1990). Türkiyede Sosyal Çözülme Tehlikeleri, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Bitlisî, İ.-i. (2008). Heşt Behişt, BETAV. Ankara.

Braudel, F. (1989). Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, Eren Yayıncılık, İstanbul.

Braudel ve diğerleri, F. (1991). Akdeniz,İnsanlar ve Miras, Metis Yayınları, İstanbul.

Eflaki, A. (1995). Ariflerin Menkibeleri, MEB, İstanbul.

Emecen, F.(1990). XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihçesi Gelibolu'da Sirem Sürgünleri. Osmanlı Araştırmaları, İstanbul.

Faruk, S. (1964). "Oğuzlar". İslam Ansiklopedisi, Cilt IX, MEB, İstanbul.

Gerlach, S. (2007). Türkiye Günlüğü 1573-1576, (T. Noyan, Çev.), Kitap Yay., İstanbul.

Gibbons. (1928). Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu. İstanbul Devlet Matbaası. İstanbul.

Gibbons, H. A. (1916). The Foundation of the Ottoman Empire. The Century Co., New York.

Göğünç, N. (1969). XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Göğünç, N. (1987). "Mardin", İslam Ansiklopedisi. MEB.İstanbul.

Gökalp,Z. (2007). Ziya Gökalp Kitaplar. Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler. YKY, İstanbul.

Halaçoğlu, Y. (1988). XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti. TTK, Ankara

Haldun, İ. (1989). Mukaddime , (Z. K. Ugan, Çev.), MEB, İstanbul.

Köprülü, M. F.(1943). Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri, Belleten VII/27, Ankara.

Köymen, M. A. (1947). Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihinde Oğuz İstilası, DTCF Dergisi. Ankara.

Köymen, M. A. (1947). Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Oğuz İsyanı, DTCF Dergisi. Ankara.

Lowry, H. W. (1981).Trabzonun İslamlaşması ve Türkleşmesi.1461-1583,Boğaziçi Ünv.Yay. İstanbul.

M.Gordon, M. (1964). Assimilation in American Life. The Role of Race, Religion and Nationality Origins. Oxford University Press Inc. Oxford, UK.

Mc.Carthy, J. (1983). Muslims and Minorities. The Population of ottoman Anatolia and the End of the Empaire. New York University Press. New York,USA.

Mustafa Erkal, B. B. (1997). Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü, Der Yayınları, İstanbul.

Niebuhr, C. (1792). Travels Through Arabia and Other Countries in the East, Edinburg-London, England.

Nikitin, B. (2013). Kürtler, Deng Yayınları, Diyarbakır.

Nuri, C. (1919). Garp Türkleri. Edebiyat-ı Cedide Mecmuası, 5(109), İstanbul.

Orhonlu, C. (1987). Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayıncılık, İstanbul.

Sami, Ş. (2004). Kamus- ı Türkî (Cilt 1), Kapı Yayınları, İstanbul.

Tancî, E. A. (2000). İbn Battuta Seyahatnamesi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Timur, T. (1986). Osmanlı Kimliği, Hil Yay, İstanbul.